

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده حقوق و علوم سیاسی

عنوان:

آثار از دست دادن اسناد تجاری در حقوق ایران و ایالات متحده آمریکا

استاد راهنما: جناب آقای دکتر کوروش کاویانی

استاد مشاور: جناب آقای دکتر محمد رضا پاسبان

دانشجو: حمید حمزه ای

سال تحصیلی: ۱۳۸۹

تقدیم به :

مادرم:

به پاس تمام مهربانی های بی دریغش، او که صبورانه نیک زیستن را به من آموخت.

پدرم:

به پاس تمام زحمات بی پایانش، او که تلاش و توکل را سرلوحه راه زندگیم قرار داد.

برادرم سیروس که بخشی از "بودنم" از اوست .

بردستان گرمشان بوسه میزنم و از درگاه خداوند متعال طول عمر و حسن عاقبت را برایشان مسألت دارم.

سپاس نامه :

حمد و ثنای بی پایان مر خدای راست که انسانها را با دو نیروی با اهمیت عقل و وجدان بیافرید و آنان را به شرف معرفت واحساس تکلیف وشناخت حق و احترام و پذیرش آن دو، در عرصه تکاپو برای حیات تکمیلی تکریم و تمجید فرمود. درود بیکران بر همه پیشوایان الهی که حرکت بر مبنای حق و تکلیف را برای آدمیان تأویل وقابل درک ساختند و آنان را به حرکت در مسیر حیات هدفدار توجیه نمودند.

راقم این سطور بر خود واجب می داند از تمام کسانی که به او آموختند، تشکر نماید :

بسیار خورسندم که توفیق یافتم از راهنمای های خردمندانه و دلسوزانه استاد فرزانه **جناب آقای دکتر کوروش کاویانی** مستفید گردیدم چرا که ایشان در انتخاب موضوع پایان نامه و در تهیه و تدوین آن در تمام مراحل از هیچ کوششی دریغ نوززیده و مرا همواره مورد لطف و امتنان خود قرار داده و با حوصله و صبری کم نظیر ش از دانش و راهنمایی هایش در سامان دادن این رساله بهره برده ام، اینک بجاست از این استاد فرزانه صمیمانه تشکر و قدر دانی کنم. همچنین از استاد ارجمند **جناب آقای دکتر محمد رضا پاسبان** تقدیر و تشکر نمایم چراکه راهنمایی ها ودقت نظرو اظهار نظر های ایشان در تکمیل این رساله با استدلالی وزین، سهمی بسزا داشته است.

برخود فرض میدانم که از **جناب آقای دکتر کامران آقایی** استاد فاضل و گرانمایه ام بابت خدمات و راهنمایی های مؤثر و زحمات بی دریغ و صرف وقت فراوان تقدیر وتشکر ویژه ای نمایم.

ودر پایان نیز از استاد فرهیخته و ارجمند **جناب آقای دکتر غلام نبی فیضی چکاب** که داوری این پایان نامه را بر عهده داشتند صمیمانه تشکر می نمایم.

مرا رجایی واثق است که این وجیزه ناچیز، تبصره مبتدیان باشد و تذکره منتهیان.

چکیده

معاملات تجاری باگذار تاریخی انقلاب صنعتی از دوران فئودالسیم به شکلی بی رقیب در حقوق داخلی و بین المللی بیشترین حجم معاملات را به خود اختصاص داده اند. در این میان اسناد تجاری بعنوان وسیله پرداخت و ایفای نقش جایگزینی برای پول، سهم بسزایی دارند. بدیهی است که این اسناد خود موضوع حق نبوده و دلیل اثبات یک حق دینی بشمار میروند و چنانچه این اسناد با خطراتی از قبیل گم شدن، از بین رفتن یا به سرقت رفتن مواجه گردند، بدلیل خود ایستا و قائم به ذات بودن این اسناد، قانونگذار مقررات ویژه ای را در صورت مواجه با این خطرات تبیین نموده است.

در صورت از دست دادن سند تجاری اصل حق کماکان بقوت خود باقی بوده و مالک اصلی سند حق رجوع بدان را خواهد داشت. در این راستا اولین اقدام احتیاطی ممکن، ایجاد مانع در پرداخت می باشد و گام بعدی ساز و کار مطالبه است که بر حسب مورد از طریق نسخ دیگر، نسخه جایگزین یا مطالبه وجه سند می باشد که در حقوق ایران و ایالات متحده آمریکا مورد بررسی قرار گرفته است.

در تقابل حقوق دارنده با حسن نیت و مالک اصلی سند از دست رفته در مقررات تجاری آمریکا، حقوق دارنده با حسن نیت مقدم است به نظر می رسد که در حقوق ایران نیز گریزی از پذیرش آن نباشد.

کلید واژه ها: اسناد تجاری، از دست دادن اسناد تجاری، مالک اصلی سند، دارنده با حسن نیت.

علائم اختصاری

فارسی:

قانون اساسی	ق.ا
قانون مدنی	ق.م
قانون تجارت	ق.ت
لایحه اصلاح قانون تجارت	ل.ا.ق.ت
قانون صدور چک	ق.ص.چ
قانون آئین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور مدنی	ق.آ.د.م
قانون مجازات اسلامی	ق.م.ا
کنوانسیون ژنو	ک.ژ
جلد	ج
صفحه	ص
صفحات	صص

انگلیسی:

Ucc	uniform commercial code
Uncitral	united national commission inter national trade law
NIL	negotiable instrument law
BEA	bill of exchange act(1882)
Ibid	Ibidem
Op.cit	opera citato
P	page
PP	pages

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
بخش اول - شناسایی اسناد تجاری.....	۵
فصل اول - معرفی اسناد تجاری.....	۶
گفتار اول - اصطلاحات ، مفاهیم و تعریف اسناد تجاری در حقوق ایران.....	۶
مبحث اول - اصطلاحات.....	۶
مبحث دوم - تعریف اسناد تجاری.....	۷
گفتار دوم - تعریف و شرایط لازم برای تجاری بودن سند در حقوق آمریکا.....	۱۰
مبحث اول - قانون یکنواخت تجاری آمریکا.....	۱۱
مبحث دوم - شرایط لازم برای تجاری بودن سند.....	۱۳
فصل دوم - انواع اسناد تجاری و مفهوم ازدست دادن سند.....	۲۲
گفتار اول - در حقوق ایران.....	۲۲
مبحث اول - انواع اسناد تجاری.....	۲۲
بند اول - برات.....	۲۲
بند دوم - سفته.....	۲۵
بند سوم - چک.....	۲۶
مبحث دوم - مفهوم از دست دادن اسناد تجاری.....	۲۹
گفتار دوم - در حقوق آمریکا.....	۳۱
مبحث اول - انواع اسناد تجاری.....	۳۱
بند اول - دستورهای پرداخت.....	۳۱

- ۱-۱ - برات ۳۲
- ۱-۲ - چک ۳۳
- بند دوم - تعهد های پرداخت ۳۴
- ۲-۱ - سفته ۳۴
- ۲-۲ - گواهیهای سپرده ۳۵
- مبحث دوم - مفهوم از دست دادن اسناد تجاری ۳۵
- بخش دوم - ساز و کارهای احتیاطی منع پرداخت ۳۶
- فصل اول - دستور منع پرداخت ۳۷
- گفتار اول - اصطلاحات و مفاهیم ۳۷
- مبحث اول - دستور عدم پرداخت ۳۷
- بند اول - پیشینه و مفهوم دستور عدم پرداخت در ایران ۳۷
- بند دوم - دستور عدم پرداخت در آمریکا ۳۸
- مبحث دوم - دستور موقت ۴۰
- بند اول - مفهوم دستور موقت ۴۰
- بند دوم - ماهیت دستور موقت ۴۲
- بند سوم - موضوع دستور موقت ۴۲
- مبحث سوم - اصطلاحات و مفاهیم مشابه ۴۳
- بند اول - فسخ و الغاء دستورپرداخت ۴۳
- بند دوم - تفاوت فسخ و الغاء با دستور عدم پرداخت ۴۵
- گفتار دوم - بررسی جواز یا عدم جواز دستور منع پرداخت ۴۵

مبحث اول - جواز یا عدم جواز دستور عدم پرداخت چک.....	۴۶
مبحث دوم - جواز یا عدم جواز دستور موقت در برات و سفته.....	۴۹
مبحث سوم - جواز یا عدم جواز دستور موقت در چک.....	۵۰
فصل دوم- شرایط صدور دستور منع پرداخت.....	۵۴
گفتار اول - شرایط صدور دستور منع پرداخت چک.....	۵۴
مبحث اول - دستور دهنده باید شخص صالح قانونی باشد.....	۵۴
مبحث دوم - دستور باید کتبی باشد.....	۵۷
مبحث سوم - دستور متضمن یکی از عناوین مصرحه قانونی باشد.....	۶۰
گفتار دوم - شرایط صدور دستور موقت.....	۶۰
مبحث اول - درخواست ذینفع.....	۶۱
مبحث دوم - احراز فوریت.....	۶۱
مبحث سوم - تودیع تامین مناسب.....	۶۲
گفتار سوم - مدت اعتبار دستور منع پرداخت.....	۶۳
مبحث اول - مدت اعتبار دستور عدم پرداخت چک.....	۶۳
بند اول - عدم ارائه گواهی تقدیم شکایت ظرف مهلت قانونی.....	۶۴
بند دوم - ارائه گواهی تقدیم شکایت ظرف مهلت قانونی.....	۶۵
۲-۱- اعتبار تا زمان انصراف دستور دهنده.....	۶۶
۲-۲- اعتبار تا زمان تعیین تکلیف توسط دادگاه.....	۶۶
مبحث دوم - مدت اعتبار دستور موقت در برات و سفته.....	۶۷
فصل سوم - پیامدهای دستور منع پرداخت.....	۶۸

- گفتار اول - پیامدهای دستور عدم پرداخت چک..... ۶۹
- مبحث اول - پیامدهای دستور عدم پرداخت چک نسبت به بانک..... ۶۹
- بند اول - تکلیف بانک به احراز هویت دستور دهنده..... ۶۹
- بند دوم - تکلیف بانک به صدور و تسلیم گواهی عدم پرداخت..... ۷۰
- بند سوم - تکلیف بانک به نگهداری وجه چک در حساب مسدود..... ۷۰
- مبحث دوم - پیامدهای دستور عدم پرداخت چک نسبت به دستور دهنده..... ۷۲
- بند اول - اعلام شکایت در مراجع قضایی..... ۷۲
- بند دوم - ارائه گواهی تقدیم شکایت به بانک..... ۷۲
- مبحث سوم - پیامدهای دستور عدم پرداخت چک نسبت به دارنده..... ۷۲
- بند اول - عدم وصول وجه چک..... ۷۲
- بند دوم - اخذ گواهی عدم تادیه..... ۷۳
- گفتار دوم - پیامدهای دستور موقت در برات و سفته..... ۷۳
- گفتار سوم - ضمانت اجرای دستور منع پرداخت ناحق..... ۷۳
- مبحث اول - ضمانت اجرای مدنی..... ۷۴
- بند اول - دستور عدم پرداخت ناحق در چک..... ۷۴
- بند دوم - دستور موقت ناحق در برات و سفته..... ۷۶
- مبحث دوم - ضمانت اجرای کیفری..... ۷۷
- بند اول - دستور عدم پرداخت ناحق در چک..... ۷۷
- بند دوم - دستور موقت ناحق در برات و سفته..... ۷۸
- بخش سوم - سازو کارهای مطالبه در اسناد تجاری از دست رفته..... ۸۰

فصل اول - مطالبه سند از دست رفته یا وجه آن در حقوق ایران.....	۸۱
گفتار اول - توافق.....	۸۱
مبحث اول - طرق اعلام رخداد از دست دادن سند.....	۸۲
مبحث دوم - موضوع و ماهیت توافق.....	۸۴
گفتار دوم - مطالبه سند از طریق نسخ دیگر و یا نسخه جایگزین.....	۸۵
مبحث اول - مقررات حاکم بر چک وسفته در وجه حامل.....	۸۶
مبحث دوم - مطالبه از طریق نسخ دیگر.....	۸۸
بند اول - نسخه از دست رفته فاقد قبولی است.....	۹۰
بند دوم - نسخه از دست رفته واجد قبولی است.....	۹۱
مبحث سوم - مطالبه نسخه جایگزین.....	۹۲
گفتار سوم - مطالبه وجه سند.....	۹۷
مبحث اول - اثبات مالکیت بر سند.....	۹۷
مبحث دوم - دادن ضامن.....	۹۸
بند اول - فلسفه تودیع تضمین.....	۹۸
بند دوم - نوع و ماهیت تضمین.....	۱۰۰
بند سوم - میزان تضمین.....	۱۰۲
بند چهارم - رفع تضمین.....	۱۰۴
بند پنجم - ضبط تضمین.....	۱۰۵
مبحث سوم - امر محکمه.....	۱۰۶
فصل دوم - مطالبه وجه سند در حقوق آمریکا.....	۱۰۸

- گفتار اول-شرایط لازم برای اقامه دعوا.....۱۰۸
- مبحث اول-تجاری بودن سند.....۱۰۸
- مبحث دوم-شرایط لازم برای خواهان.....۱۰۸
- گفتار دوم-شرایط لازم برای مطالبه وجه سند.....۱۱۲
- مبحث اول-اثبات مندرجات وحق به اجراءدرآوردن سند.....۱۱۲
- مبحث دوم-تضمین.....۱۱۴
- مبحث سوم-رای دادگاه.....۱۱۶
- گفتار سوم -شرایط اختصاصی مطالبه چک.....۱۱۶
- فصل سوم-مفهوم دارنده با حسن نیت و تقابل حقوق وی با مالک اصلی.....۱۲۰
- گفتار اول-مفهوم دارنده با حسن نیت.....۱۲۰
- مبحث اول - مفهوم دارنده با حسن نیت در حقوق ایران.....۱۲۰
- بند اول - مفهوم دارنده.....۱۲۰
- بند دوم- مفهوم حسن نیت.....۱۲۳
- مبحث دوم- مفهوم دارنده با حسن نیت در حقوق آمریکا.....۱۲۵
- بند اول-مفهوم دارنده ۱۲۵
- بند دوم-مفهوم حسن نیت.....۱۲۵
- بند سوم-شرایط لازم دارنده باحسن نیت بودن در آمریکا.....۱۲۷
- ۱-۳-وجود ما به ازاء.....۱۲۷
- ۲-۳-حسن نیت.....۱۲۸
- ۳-۳-فقدان آگاهی.....۱۲۸

۱۲۹.....	۳-۳-۱-انقضاء سررسید سند.....
۱۲۹.....	۳-۳-۲-نکول سند.....
۱۲۹.....	۳-۳-۳-ایرادات ودعاوی مطروحه نسبت به سند.....
۱۳۱.....	گفتار دوم- دارنده با حسن نیت و تقابل حقوق وی با مالک اصلی.....
۱۳۱.....	مبحث اول- در حقوق ایران.....
۱۳۳.....	مبحث دوم- در حقوق آمریکا.....
۱۳۷.....	نتیجه گیری.....
۱۴۰.....	فهرست منابع.....

مقدمه

1- بیان مسئله :

با پیشرفت جوامع بشری و توسعه روزافزون معاملات تجاری حجم مبادلات نیز بصورت عمده ای در عرصه داخلی و بین المللی گسترش یافته است. این حجم عظیم معاملات تحولاتی در پرداخت رami طلبید به نحوی که امروزه در میان بازرگانان پول به عنوان ابزار اصلی پرداخت مورد استفاده واقع نمی شود. در این میان اسناد تجاری نقش مهمی را بعنوان جایگزین مناسب پول ایفا می نمایند. استحکام قواعد حاکم بر این اسناد تاثیر محسوسی در تقلیل استفاده از پول را در معاملات موجب می گردد. در میان این اسناد سه سند عمده برات و سفته و چک جزء رایج ترین اسناد مورد قبول در تمام نظامهای حقوقی می باشند. علی الاصول این اسناد بعنوان دلیل اثبات یک حق دینی بوده خود موضوع حق نمی باشند. این اسناد مانند هر سند دیگری ممکن است مفقود گردند. لکن علیرغم فقدان سند امکان مطالبه این حق وجود دارد.

فلذا اولین اقدام متصوره برای مالک سند مفقود. دستور عدم پرداخت است. سوال اینکه شرایط و آثار دستور عدم پرداخت در حقوق ایران و ایالات متحده امریکا چیست ؟

از سوی دیگر بعد از صدور دستور عدم پرداخت. با اخذ تضمین مناسب متعهد سند می بایست وجه انرا به مالک بپردازد فلذا مکانیزم اخذ و رفع تضمین نیز در حقوق ایران و ایالات متحده امریکا مباحث مربوط به خود را می طلبد.

از طرفی ویژگیهای حاکم بر اسناد تجاری و نقل و انتقال سریع و آسان این اسناد ممکن است باعث ایجاد شرایطی گردد که مسوول یا مسوولین پرداخت سند در مقابل دو طلبکار - یعنی یکی مالک سند مفقود شده و دیگری شخصی که این سند مفقود را با حسن نیت تحصیل کرده است - قرار گیرند و این در صورتی است که یک دین بیشتر وجود ندارد .

بنا بر این احکام ناظر بر فقدان این اسناد باید علاوه بر حقوق مالک حقیقی سند. حقوق دارنده با حسن نیت و مسوول یا مسوولین سند را نیز در برداشته باشد چه حمایت از مالک سند مفقود در عین حمایت از دارنده احتمالی با حسن نیت موجب گسترش استفاده از این اسناد می گردد و نتیجه این امر نیز چیزی جز بهبود بخشی به سرعت و امنیت در معاملات - بعنوان دو رکن مهم در تجارت - و تسهیل کنترل دولت بر گردش ثروت و افزایش عمر اسکناس و کاهش هزینه های عمومی در تولید اسکناس نیست. این امور ضرورت و اهمیت مساله را تبیین می نماید.

۲- سؤالهای تحقیق:

۲-۱- سوال اصلی:

۱-۱-۲- آیا در صورت فقدان اسناد تجاری حق ناشی از این اسناد در حقوق ایران و ایالات متحده امریکا قابل مطالبه است؟

۲-۲- سوالهای فرعی:

- ۱-۲-۲- شرایط و پیامدهای دستور عدم پرداخت در حقوق ایران و ایالات متحده امریکا چیست؟
- ۲-۲-۲- ساز و کار اخذ و رفع تضمین در حقوق ایران و ایالات متحده امریکا به چه ترتیب است؟
- ۳-۲-۲- در صورت تقابل حقوق مالک اصلی سند از دست رفته و دارنده با حسن نیت چه راه حلی در حقوق ایران و ایالات متحده امریکا مورد پذیرش است؟

۳- فرضیه یا فرضیه ها :

۳-۱- فرضیه اصلی:

۱-۱-۳- حق ناشی از اسناد تجاری از دست رفته در حقوق ایران و ایالات متحده امریکا قابل مطالبه است.

۳-۲- فرضیه های فرعی:

- ۱-۲-۳- دستور عدم پرداخت در حقوق ایران و ایالات متحده امریکا شرایط و پیامدهای متفاوتی دارد .
- ۲-۲-۳- ساز و کار اخذ و رفع تضمین در حقوق ایران و ایالات متحده امریکا متفاوت است .
- ۳-۳-۳- در تقابل حقوق مالک اصلی سند مفقود شده و دارنده با حسن نیت. اصل بر تقدم حقوق دارنده با حسن نیت می باشد .

۴- هدف تحقیق

هدف از این تحقیق، مطالعه کامل مباحث مطرح شده و باز کردن مباحث مرتبط با این موضوع و تطبیق آن با حقوق ایالات متحده آمریکا به منظور روشن شدن مباحث مهم حقوق داخلی موجود می باشد.

۵- پیشینه تحقیق :

در حقوق داخلی تحقیقی جامعی تحت این عنوان صورت نگرفته است لکن مباحثی بسیار جزئی و محدود مطرح گردیده است. لازم به ذکر است که یک طرح پژوهشی در دانشگاه علامه طباطبائی در خصوص فقدان چک در سال ۱۳۸۲ توسط دو تن از اساتید حقوق تجارت صورت گرفته است . در حقوق ایالات متحده آمریکا تحقیقاتی که در این زمینه صورت گرفته است وسیعتر از حقوق ما می باشد. باتوجه به نظام حقوقی آمریکا رویه قضایی این کشور نیز در خور توجه است .

۶- روش تحقیق :

نوع روش تحقیق در اینجا، توصیفی- تحلیلی می باشد. همچنین منابعی که در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته،

بیشتر استفاده از منابع کتابخانه ای و اینترنتی است که پس از ترجمه و درک مطالب، در تحقیق مورد استفاده قرار گرفته است.

۷- محدودیت های تحقیق :

با توجه به جدید بودن موضوع و فقدان منابع کافی در موضوع تحقیق در داخل باعث بروز مشکلاتی در این زمینه گردیده است. از طرفی منابع لاتین موجود در مراکز مطالعاتی عمدتاً " بسیار قدیمی بوده و دسترسی و تهیه منابع جدید نیز بسی مشکل می نماید .

۸- سازماندهی تحقیق:

موضوعات مطروحه در این تحقیق شامل سه بخش می باشد .

بخش اول در بر دارنده دو فصل است که فصل اول به معرفی اسناد تجاری و فصل دوم به انواع اسناد تجاری و مفهوم از دست دادن آن پرداخته شده است . بخش دوم شامل ساز و کارهای منع پرداخت طی سه فصل

می باشد. در فصل اول به دستور منع پرداخت و در فصل دوم به شرایط صدور دستور منع پرداخت و در فصل سوم نیز پیامدهای دستور منع پرداخت مورد بررسی قرار می گیرد.

نهایتاً در بخش سوم به پیامدهای از دست دادن اسناد تجاری در سه فصل می پردازیم. در فصل اول به مطالبه سند از دست رفته یا وجه آن در حقوق ایران سپس در فصل بعدی به شرایط مطالبه وجه سند در حقوق آمریکا و در فصل آخر نیز به مفهوم دارنده با حسن نیت و تقابل حقوق وی با مالک اصلی پرداخته خواهد شد.

بخش اول:

شناسایی اسناد

تجاری

فصل اول - معرفی اسناد تجاری

اسناد تجاری کاربرد قابل توجهی در عرصه تجارت دارند و از اینرو قانونگذاران درصدد آن هستند که در راستای بهبود تقویت روابط تجاری مقررات خاص و ویژه ای نمایند. قبل از ورود به این مقررات لازم است این اسناد مورد معرفی قرار گیرند. در این فصل ابتدا به معرفی این اسناد در حقوق ایران در گفتار اول می پردازیم و در گفتار دوم نیز به معرفی آن در حقوق ایالات متحده آمریکا خواهیم پرداخت.

گفتار اول - اصطلاحات، مفاهیم و تعریف اسناد تجاری در حقوق ایران

قانون تجارت ایران در باب مربوط به اسناد، صراحتاً ذکری از «اسناد تجاری» به میان نیاورده است و در قوانین مختلف نیز از الفاظ مشابهی نام برده است؛ این در حالی است که بررسی اسناد و تبیین نقش و کارکرد آنها در گرو فهم دقیق مفهوم آن است.

حقوقدانان برای جبران این نقیصه تعاریف متعددی را ارائه نموده اند. در این گفتار، ابتدا به بیان اصطلاحات در مبحث اول پرداخته و سپس به تعریف اسناد تجاری در مبحث دوم خواهیم پرداخت.

مبحث اول - اصطلاحات و مفاهیم

قانون تجارت ایران مصوب سال ۱۳۱۳ از قانون تجارت فرانسه نشأت و الهام گرفته است^۱ از این رو است که حقوق تجارت ما پیوند های دیرین و عمیقی با حقوق فرانسه دارد که در موارد ابهام، اجمال و یا تناقض، قانون مادر یا منبع اصلی حقوق ما به شمار می رود.^۲

در قانون تجارت ایران همانند قانون تجارت فرانسه تعریفی از اسناد تجاری^۳ وجود ندارد لکن در قوانین مختلف از آنها با عناوین متفاوت نام برده می شود. برای نمونه در ماده ۲۰۶ قانون مالیات های مستقیم

^۱ - اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت (برات، سفته، قبض انبار، اسناد در وجه حامل و چک)، تهران: انتشارات سمت، چاپ ششم، سال ۱۳۸۱، ص ۶ - فخاری، امیر حسین، «در صورتی که برات دهنده ور شکسته شود، آیا دارنده برات بعنوان طلبکار ممتاز شناخته می شود؟»، مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۱۳، پائیز ۱۳۷۲، صص ۱۱۳ و ۱۱۴.

^۲ - اخلاقی، بهروز، «بحثی پیرامون مفهوم اسناد تجاری»، نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۲۱، ص ۹.

^۳ - در لاتین Negotiable instrument و در فرانسه Effets de commerce

مصوب ۲۸ اسفند ماه سال ۱۳۴۵ از «اسناد تجاری» و یا در ماده ۶۲۸ قانون مجازات اسلامی از « اسناد یا اوراق تجاری»، در مواد ۷ و ۵۲۸ و تبصره ماده ۲۴۴ ق.ت. از «اوراق تجاری» بهره گرفته شده است.

استعمال الفاظ متعدد توسط قانونگذار موجب گردیده است که حقوق دانان نیز در وجه تسمیه آنها از لفظ واحدی استفاده نمایند و به الفاظی مانند «اوراق تجاری»^۴، «اسناد تجاری یا تجاری»^۵، «اسناد براتی»^۶، «اسناد و مدارک تجاری»^۷ و یا «اسناد بازرگانی»^۸ تمسک جویند؛ معذک در کتب حقوقی اسناد فوق تحت عنوان «اسناد تجاری» مورد بحث قرار می گیرد.^۹

مبحث دوم - تعریف اسناد تجاری

همانطور که اشاره رفت قانونگذار ما تعریفی از اسناد تجاری ارائه نکرده است لکن در باب مستقلی به بیان مصادیق آن پرداخته است. در باب چهارم برات، فته طلب و چک را مورد بررسی قراردادده و مقررات مربوط به این اسناد را بیان نموده است، بدون آن که عنوانی کلی تحت «اسناد تجاری» برای آن برگزیند. حقوقدانان برای رفع این نقیصه در راستای ارائه تعریفی از اسناد تجاری برآمده اند.

گروهی از حقوقدانان یک تعریف کلی از اسناد تجاری ارائه کرده اند، دکتر ستوده تهرانی اسناد تجاری را صرفنظر از معنی کلی که ممکن است داشته باشند به کلیه اسنادی که بین تجار رد و بدل می شوند، تعمیم داده شوند، تلقی نموده و عبارت از اسناد و اوراقی می داند که قابل معامله بوده و معرف طلبی به سررسید کم

می باشد. مهمترین آنها را برات، سفته، چک، قبض رسمی انبار، سهام، برگه های قرضه معرفی می نماید.^{۱۰}

مؤلف دیگری بیان می دارد که: « بطور کلی اسناد تجاری به اسنادی گفته می شود که بوسیله تجار و شرکت های تجاری در رابطه با امور و وسایل مختلفه تجاری صادر می شود و برای متعاملین و یا طرفین قرارداد و اشخاص ذینفع ایجاد حق و حقوق می نماید، مانند خرید و فروش و حمل و نقل کالا... و تعداد آنها

^۴ - کاتوزیان، امیرناصر، مقدمه علم حقوق، تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ بیست و ششم، سال ۱۳۷۹، ص ۳۵۳.
^۵ - ستوده تهرانی، حسن، حقوق تجارت، جلد سوم، تهران: انتشارات دادگستر، چاپ دوازدهم، پائیز ۱۳۸۷، ص ۱۵- اعظمی زنگنه، عبدالحمید، جزوه حقوق بازرگانی، چاپ دوم، ص ۲۲۱، نقل شده از دکتر بهروز اخلاقی، همان منبع، ص ۱۰ - اسکینی، ربیعا، همان منبع، ص ۶ - کاویانی، کوروش، حقوق اسناد تجاری، تهران: نشر میزان، چاپ اول، بهار ۱۳۸۳، ص ۹.
^۶ - صقری، محمد، حقوق اسناد بازرگانی، تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ پنجم، سال ۱۳۸۷، ص ۲۰.
^۷ - کاتبی، حسینقلی، حقوق تجارت، تهران: گنج دانش، چاپ دوازدهم، سال ۱۳۸۷، ص ۱۸۳.
^۸ - راستین، منصور، حقوق بازرگانی، چاپ سوم، ص ۲۳۷، نقل شده از دکتر بهروز اخلاقی، همان منبع، ص ۱۱.
^۹ - اسکینی، ربیعا، همان منبع، ص ۶.
^{۱۰} - ستوده تهرانی، حسن، همان منبع، ص ۱۵.

در معاملات و مطالبات و تعهدات و مبادله اوراق و نوشتجات منحصر به چندین مورد معین و مشخص نیست.^{۱۱}

دکتر مرتضی نصیری^{۱۲} نیز اسناد تجاری را بر حسب تعریف کلی عبارت از اسنادی می داند که قابل پرداخت به حواله کرد یا در وجه حامل بوده و توسط صادر کننده به امضاء رسیده باشد و متضمن تعهد بدون قید و شرط پرداخت مبلغ معین در سررسید معینی در آینده یا به صرف مطالبه باشد و برات و سفته را نمونه بارز اسناد بازرگانی بشمار آورده است.

نویسنده دیگری^{۱۳} اسناد تجاری را در اصطلاح حقوق تجارت عبارت از اسنادی می داند که قانون تجارت از آنها نام برده و آنها را تحت شرایط خاصی قرار داده است، فلذا اسناد تجاری نام برده شده در قانون تجارت عبارت از برات، سفته و چک می باشد.

گروهی دیگر از حقوقدانان اسناد تجاری را به دو دسته تقسیم بندی نموده و تعریف می نمایند.

برخی اسناد تجاری را به اسناد براتی و اسناد غیر براتی تقسیم نموده اند^{۱۴} و اسناد براتی را اسنادی می دانند که خصایص عمده برات را دارند و از بسیاری جهات شبیه برات می باشند یعنی نماینده یک تعهد نقدی اند و قابل ظهر نویسی بوده و در مدت کوتاهی قابل پرداخت هستند.^{۱۵}

سایر اسناد را باید غیر براتی تلقی کرد خواه به دلیل آنکه متضمن مبلغی پول نمی باشند مانند بارنامه دریایی،

خواه اینکه قابلیت ظهنویسی ندارند مانند اوراق سهام.

برخی دیگر نیز برای تعریف اسناد تجاری آن را در دو مفهوم عام و خاص بکار برده و تعریف می نمایند.

دکتر عبدالحمید اعظمی زنگنه^{۱۶} اسناد تجاری در مفهوم اعم را عبارت از کلیه اسنادی می دانند که در تجارت مستعمل است و در این صورت عده آنها محدود نمی باشد.

لکن در معنی اخص مقصود از اسناد تجاری، اسنادی است که قانون تجارت برای آنها مزایای مخصوص قائل شده است که مهمترین آنها ضمانت کلیه اشخاصی است که آنها را امضاء می نمایند. در قانون تجارت اسناد

^{۱۱} - رسایی نیا، ناصر، کلیات حقوق بازرگانی، تهران: انتشارات ویستار، چاپ اول، سال ۱۳۷۷، ص ۳۲۹.

^{۱۲} - نصیری، مرتضی، «مقدمه بر اسناد تجاری»، جزوه پلی کپی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ص ۱، نقل شده از بهروز اخلاقی، همان منبع، ص ۴۰.

^{۱۳} - عبادی، محمد علی، حقوق تجارت، تهران: گنج دانش، چاپ بیست و سوم، سال ۱۳۸۴، ص ۲۲۶.

^{۱۴} - اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت تطبیقی برات و سفته و چک در حقوق ایران، فرانسه و انگلیس، تهران: انتشارات مجمع علمی فرهنگی مجد، چاپ اول، مهرماه سال ۱۳۷۳، ص ۱۸.

^{۱۵} - اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت (برات و سفته و...)، ص ۷.

^{۱۶} - اعظمی زنگنه، عبدالحمید، همان منبع، ص ۲۲۱، نقل شده از دکتر بهروز اخلاقی، همان منبع، ص ۳۹ و ۴۰.